

Audronė Žukauskaitė

AR BEGALINIS REIKALAVIMAS TURI TURĖTI RIBAS?

Simon Critchley.

Infinitely Demanding: Ethics of commitment, politics of resistance.

London, New York: Verso, 2007, 168 p.

Simono Critchley knyga *Begalinis reikalavimas: išpareigojimo etika, pasipriešinimo politika* sujungia dvi svarbiausias šiuolaikinės filosofijos temas – tai etinė atsakomybė kitam ir politinio veiksmo būtinybė. Abi šios temos turi bendrą kilmės šaltinį – tai begalinis kito reikalavimas atsiliepti, prisiimti atsakomybę, įsikišti. Jau pats temų formulavimas nurodo į Emmanuelio Levino tekstus, kurie yra svarbiausioji Critchley kuriamos etinės sampratos atrama. Jau pirmojoje savo knygoje *Dekonstrukcijos etika: Derrida ir Levinas* (1992) Critchley aptaria dekonstrukciją ne kaip žaidybinę tekstų interpretavimo praktiką, bet kaip mąstymą, implikuojantį ar komplikuojantį etinius pasirinkimus. Antrojoje knygoje *Labai mažai... beveik nieko* (1997) Critchley aptaria prasmės, o tiksliau – beprasmybės klausimą pasaulyje, kuriame niekuo negalime tikėti be išlygų. Šioje knygoje Critchley suformuluoja teiginį, jog filosofija kyla iš nusivylimo, nesvarbu, religinio ar politinio: religinis nusivylimas verčia kelti prasmės klausimą ir svarstyti nihilizmo problemą; politinis nusivylimas veda teisingumo reikalavimo link ir iškelia etikos būtinybę. Knygoje *Apie humorą* (2002) Critchley tęsia meditacijas apie nihilizmą, pradėtas knygoje *Labai mažai... beveik nieko*, tačiau pakreipia jas kita linkme: humoras čia įgyja kritinės galios, kuri ne tik įveikia beprasmybę, bet ir turi galios keisti kasdienę situaciją.

Paskutinė knyga *Begalinis reikalavimas* sujungia visas minėtas temas. Knyga vėl pradeda teiginiu, jog filosofija kyla iš nusivylimo. Religinis nusivylimas veda į beprasmybės aklavietę, kurią Critchley vadina nihilizmu. Pasyvus nihilistas mano, jog pasaulis yra beprasmis, todėl nuo jo atsirboja (ieško savyje vidinio vaiko, rašo esė, užsiiminėja joga ir kitomis „europietiško budizmo“ formomis); aktyvus nihilistas taip pat mano, kad pasaulis yra beprasmis, tačiau užuot jį kontempliavęs, aktyvus nihilistas jį sunaikina ir kuria naują (Lenino bolševizmas, Marinetti futurizmas, maoizmas, Debord'o situacionizmas, ir taip imtinai iki al-Qaeda's). Galima teigti, jog aktyvus nihilistas iš esmės jau imasi politinio veiksmo, tačiau politika čia neturi nieko bendra su etika. Tuo tarpu Critchley teigia, jog politinio veiksmo pagrindas turi būti etinis išipareigojimas kitam. Jo manymu, liberaliosios demokratijos gyvenimo šerdyje jaučiamas motyvacijos deficitas, t. y. šiuolaikinę visuomenę reguliuojančias normas subjektas suvokia kaip išoriškai primestas, o ne vidujai priiimtą (p. 7). Taigi Critchley imasi misijos panaikinti motyvacijos deficitą ir sukurti etinį subjektyvumą, įgalinantį motyvuotai imtis politinio veiksmo. Apžvelgdamas įvairias etikos sampratas, Critchley apsisotja ties Alainu Badiou, iš kurio pasiskolina ištikimybės įvykiui, kaip svarbiausios etinės patirties, koncepciją; iš mažai žinomo danų teologo Knudo Ejlaro Løgstrupo perima neįgyvendinamo kito reikalavimo idėją. Tą pačią idėją Critchley atranda ir Emmanuelio Levino tekstuose (Levinas ir Løgstrupas tuo pat metu studijavo Strasbūre ir Fraiburge bei patyrė panašią Bergsono, Husserlio ir Heideggerio įtaką). Levinas teigia, jog etinio reikalavimo neįgyvendinamumas iš esmės apibūdina etinį subjektą. Leviniškasis subjektas kito reikalavimą internalizuoja, paversdamas jį begaline savo atsakomybe.

Apibrėžęs etinio subjektyvumo sampratą, Critchley bando suformuluoti, kaip įmanoma pereiti nuo etikos prie politikos, „nuo išipareigojimo begaliniam reikalavimui prie pasipriešinimo politikos“ (p. 89). Kitaip tariant, politinis veiksmas inicijuojamas artikuluojant naujus politinius subjektyvumus, per kuriuos įsteigiama kolektyvinė valia ir skirtingų grupių politinės asociacijos. Šis naujas politinis subjektyvumas artikuluojamas įvardijant, „pašaukiant vardu“ naują politinį subjektą. Pavyzdžiui, Giorgio Agambenas naujais politiniais subjektais laiko imigrantus, pabėgėlius, prieglobsčio prašytojus. Critchley kažkodėl skeptiškai vertina Agambeno filosofijos teiginius, o naujuoju politiniu subjektu laiko tenykščius (*indigenus*) gyventojus Meksikoje ar Australijoje. Šią naują politinę tapatybę, Critchley manymu, sukuria ne empirinis gimties faktas, bet politinis kovos už tenykščių gyventojų teises kontekstas. Critchley yra įsitikinęs, jog politinis veiksmas kyla kaip etinis atsakas į neteisingumo situaciją, kuri reikalauja mūsų atsakomybės. Žinoma, turbūt labai patogu, kai tas „naujas politinis subjektas“ yra nutolęs saugiu atstumu, kitaip tariant, yra Australijoje arba Meksikoje. Jis nepasirodys už jūsų namų durų ir nepaprašys nakvynės ar prieglobsčio...

Taip pat atrodo gana keista, kad politinę veiklą Critchley visiškai atsieja nuo valstybės ir jos institucijų: valstybės panaikinti neįmanoma, tačiau jos struktūroje visuomet esama tam tikrų plyšių, kuriuos ir turi užpildyti radikali politinė veikla. Kitaip tariant, Critchley manymu, politinė veikla turi būti išimtinai anarchiška – čia aktyvuojamos tiek etinės, tiek politinės anarchizmo reikšmės. Etinė anarchizmo reikšmė išvedama iš Levino raštų ir siejama su „archė“ principo, grindžiančio modernaus subjekto suverenumą ir autonomiją, kritika. Kito etinis reikalavimas kvestionuoja subjekto autonomiją; be to, santykis su kitu nėra medijuojamas jokių universalių taisyklių ar principų, todėl etinis santykis su kitu neišvengiamai yra anarchiškas. Tačiau daug komplikuotesnis man atrodo politinio anarchizmo aiškinimas. Critchley teigia, jog „anarchizmas – tai, ką galima vadinti ‚aktualiai egzistuojančiu anarchizmu‘ – yra stipriai įkvepiantis ir motyvuojantis atsakas į liberaliosios demokratijos neveiklumą ir demotyvaciją“ (p. 93). Critchley susieja anarchistinę veiklą su savo mėgstama humoro tema: „karnavalinis anarchistinių grupių humoras ir jų ‚neprievartinės kovos‘ taktika leido sukurti naują pilietinio nepaklusnumo kalbą ir atrasti tiesioginės demokratijos sampratą“ (Ibid.). Kitaip tariant, Critchley atstovauja ne vadinamajam klasikiniam anarchizmui, kuris visuomet kovojo dėl laisvės ar didesnio liberalizavimo, bet tokiam anarchizmui, kuris siekia ne laisvės, bet atsakomybės, kylančios neteisingumo situacijoje. Kitaip tariant, Critchley sąmoningai sumaišo etinius ir politinius aspektus, teigdamas, jog „etika be politikos yra tuščia, o politika be etikos – akla“ (p. 120). Nepaisant šios ištarmės elegancijos, galime pastebėti, kad Critchley samprotavimuose apie anarchizmą esama tam tikro nenuoseklumo, nes Levinui etinio santykio anarchiškumas reiškia bet kokio universalumo principo eliminavimą, tuo tarpu Critchley anarchistinę politiką sieja su Badiou siūloma politinio universalizavimo idėja – kas nors gali būti laikoma politiniu įvykiu tik tuomet, kai tai gali būti topologiškai universalizuojama, t. y. galioja kiekvienoje situacijoje ir kiekvienam.

Taigi Critchley visiškai nepagrįstai suplaka „etiką kaip anarchiją“ (Levinas) su politiniu anarchizmu, visa tai aplyedamas humoristiniu padažu. Didžiausia tokios politinės veiklos vertybe laikomas jos linksmas vizualinis patrauklumas: „man atrodo, kad didžiausia šiuolaikinių anarchistinių praktikų vertybė yra jų atliekamas vaizdingas ir kūrybiškas valstybės sutrikdymas. Šiuolaikiniai anarchistai sukūrė naują pilietinio nepaklusnumo kalbą, kuri sujungia gatvės teatrą, festivalį, performanso meną su tuo, kas gali būti vadinama neprievartine kova. ...Tai, ką daro tokios grupės kaip Ya Basta! arba Maištaujančių klounų armija (*Rebel Clown Army*) yra karnavalinis humoras, kuris naudojamas kaip politinė strategija“ (p. 123). Kiti pateikiami tokios veiklos pavyzdžiai – tai Rožinio bloko (*Pink Bloc*) akcijos Prahoje, kurių metu protestuotojai persirengia pasakų fėjomis ir puola policiją su plunks-

ninėmis dulkių šluotelėmis, arba grupė Milijardieriai už Bushą (*Billionaires for Bush*), kurie, pasipuošę vakariniiais smokingais, puola kimšti į policininkų kišenes netikrų banknotų pluoštus, taip atsidėkodami už pasipriešinimo užslopinimą. Critchley teigia, jog tokia subversyvi politinė veikla daro „satyrinį spaudimą“ valstybei ir „vaidina savo bejėgiškumą jėgos akivaizdoje nepaprastai įtikinamu būdu“ (p. 124). Nors tokia „politinės“ veiklos strategija turbūt ne vienam skaitytojui sukėlė nuostabą, Critchley iš karto savo poziciją legitimuoja tariamai prognozuojamomis „tikrų“ anarchistų nesėkmėmis: „žinoma, istoriją paprastai rašo žmonės su šautuvais ir lazdomis, ir vargu ar galima tikėtis juos įveikti kandžia satyra ir plunksninėmis dulkių šluotelėmis. Tačiau, kaip rodo ultrakairės aktyvaus nihilizmo istorija, pralaimima būtent tuo momentu, kai paimami į rankas šautuvai ir lazdos. Anarchistinis politinis pasipriešinimas neturėtų siekti mėgdžioti ar atspindėti brutalaus galios suverenumo, kuriam oponuoja“ (Ibid).

Žinoma, tokia estetiško-humoristinė anarchizmo koncepcija gerokai nuvilia. Galime klausti, ką šios išradingos, karnavalinės laisvalaikio formos turi bendra su politika? Kuo tokia praktika nauja? Juk jau situacionistai išradinagai ir kūrybingai flirtavo su politika; netrūksta tokios „linksmosios politikos“ pavyzdžių ir dabartinėje Lietuvos aktyvistų veikloje. Visai neseniai atsiradę Naujosios kairės, „Lietuva be kabučiu“ judėjimai, pavienės anarchistų ar organizuotos tęstinės Protesto laboratorijos akcijos visiškai atitinka Critchley aprašytą „vaizdingą ir kūrybišką“ subversyvos politikos veiklą. Protesto laboratorija buvo grindžiama išimtinai vien tik vizualiomis praktikomis, kurios dažnai būdavo savitikslės: eisenos su maudymosi kostiumėliais, militaristinės drabužių kolekcijos demonstravimas, šunų lojimo seansas ir kitos akcijos buvo vieši performansai, kurie vėliau (jų dalyvių nuostabai) buvo apiforminti kaip meniniai projektai ir sukrovė akcijų organizatoriams Gediminui ir Nomedai Urbonams nemenką simbolinį kapitalą. Kitos anarchistinės subversyvos akcijos, pavyzdžiui, „Sadamas žengia į dangų“ ar „Fluxus keturnedėlis“ nestokojo humoro ir kritinio įžvalgumo, tačiau neturėjo jokių politinių padarinių jau vien dėl to, kad akcijų organizatoriai ir buvo vienintelė jų auditorija. Iš visų šių judėjimų Naujoji kairė labiausiai galėtų pretenduoti tapti „nauju politiniu subjektu“, tačiau vis dėlto lieka neaišku, kokią politinę jėgą ji „pašaukė vardu“, kokį kolektyvinį subjektą ji atstovauja. Kaip teigia Critchley, nauji politiniai subjektai gali atsirasti tik per universalizavimo veiksmą, kai kelios ekvivalentiškos grupės sujungiamos į vieną „reikšmės grandinę“. Tačiau nusivylimas valstybės ir aukštojo mokslo institucijomis, kuris, kaip galima numanyti, suburia šio judėjimo dalyvius, dar nėra pakankamas pagrindas jiems tapti politine jėga.

Čia mes galime pereiti prie daug bendresnio klausimo, kurį kelia tiek Critchley knyga, tiek mano aptarti lietuviškieji pavyzdžiai. Ar begalinis reikalavimas, kurį subversyvos anarchistinės praktikos nukreipia prieš valstybę, iš

tiesų gali būti laikomos politiniu veiksmu? Critchley akcentuojamas etinis bet kokio politinio veiksmo pagrindas – mano begalinė atsakomybė, virstanti begaliniu reikalavimu valstybei – nebūtinai galioja kiekvienoje politinėje situacijoje: argi nežinome, kaip sklandžiai liberalioji demokratija geba manipuliuoti kitų patiriamomis neteisybėmis, ir šio rūpesčio pagrindas dažniausiai būna ne begalinė atsakomybė, bet begalinis valdžios troškimas. Be to, kaip pastebi Žižekas, niekas taip neatpalaiduoja valdžios atstovų, kaip begaliniai reikalavimai, nes realiame pasaulyje jų neįmanoma įgyvendinti. Politikos esmę sudaro baigtiniai, realūs reikalavimai, į kuriuos valdžia privalo atsizvelgti. Būtent todėl „valdžią reikia bombarduoti strategiškai gerai parinktais, tiksliais, baigtiniais reikalavimais, kurių negalima būtų atmesti su panašiu pasiteisinimu.“

Žižekas taip pat iškelia klausimą, ar gali politinė veikla vykti anapus valstybės, apeidama jos institucijas? Critchley teigia, jog etinis-politinis anarchizmas neturi stengtis užimti valdžios vietas, jis turi vykti „valstybės struktūros plyšiuose“. Reaguodamas į tokį teiginį, Žižekas klausia: „tarkime, kaip turėtų elgtis demokratai Amerikoje? Ar jie turėtų liautis kovoję už įtaką valstybėje ir pasitraukti į valstybės plyšius bei palikti valdžią respublikonams, arba pradėti anarchistinio pasipriešinimo kampaniją? Ką Critchley darytų, jei susidurtų su tokiu priešininku kaip Hitleris? (...) Taigi ar nereikėtų kairiesiems skirti tas aplinkybes, kurioms esant reiktų imtis prievartos, pasipriešinti valstybei, ir tas, kurioms esant viskas, ką galima ir reikia daryti, tai naudoti „kandžią satyrą ir plunksnines dulkių šluoteles“ (Ibid). Kitaip tariant, jei valstybės neįmanoma panaikinti, jei jos (taip pat ir kapitalizmo) neįmanoma sunaikinti, tai kodėl neveikus jos viduje? Kaip teigia Žižekas, dabartinė liberaliosios demokratijos įsteigta valstybė ir Critchley „begaliniu reikalavimu“ grindžiama anarchistinė politika yra susietos abipusiu parazitiniu ryšiu: „anarchistiniai veikėjai atlieka etinius apmąstymus, o valstybė vadovauja ir nurodinėja visuomenei“ (Ibid). Kitaip tariant, valdžia ir pasipriešinimas yra susieti keistu simbiotiniu ryšiu. Žižekas čia kaip pavyzdį nurodo demonstracijas prieš karą Irake, vykusias Londone ir Vašingtone: paradoksalu, tačiau abi pusės liko patenkintos. Protestuotojai išreiškė savo valią ir taip „išgelbėjo savo nuostabias sielas“, o valdžia tuo šaltai pasinaudojo teigdama, jog tai ir yra ta demokratija, kurią jie nori padovanoti Irako žmonėms... Ar tai nereiškia, klausia Žižekas, kad anarchistinis pasipriešinimas valdžiai yra ne kas kita, kaip kapituliacija? Ar nereikėtų etikos ir politikos atskirti ir privačioje akistatos situacijoje puoselėti begalinės atsakomybės santykius, o viešojoje politinio veiksmo plotmėje kelti baigtinius politinius reikalavimus?

Audronė Žukauskaitė

* Žižek S. „Resistance Is Surrender“, *London Review of Books*, 15 November 2007 http://www.lrb.co.uk/v29/n22/print/zize01_.html